

ВІДГУК
ОФІЦІЙНОГО ОПОНЕНТА,
кандидата мистецтвознавства,
доцента кафедри музикознавства та вокально-хорового мистецтва
Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини
Пиж'янової Наталії Володимирівни
на дисертаційну роботу Немченко Катерини Вікторівни
«Літургійна символіка в оперній музиці XIX – XXI століть
(на матеріалі творчості російський та українських композиторів)»,
представленої на здобуття наукового ступеня кандидата мистецтвознавства
за спеціальністю 17.00.03 – музичне мистецтво

Аналіз результатів дисертаційної роботи Немченко Катерини Вікторівни на тему: «Літургійна символіка в оперній музиці XIX – XXI століть (на матеріалі творчості російський та українських композиторів)», дає змогу сформулювати наступні узагальнені висновки щодо актуальності, логічної структури, наукової новизни, практичного значення, а також загальної оцінки дослідження, основні положення якого подані до захисту.

1. Актуальність теми дисертаційної роботи та зв'язок з науковими програмами.

Актуальність дисертації пов'язана, по-перше, з необхідністю виявлення та структурування літургійної символіки у контексті східнохристиянської канонічної традиції, вивчення її впливу на формування домінуючих тенденцій в українській та російській музиці, пошуку методів аналізу і доречних питань категоріального апарату. Як зазначає авторка, це відкриває можливості включення східнохристиянської тематики у загальноєвропейські процеси християнської культури як цілісного культурно-історичного смислоутворюючого феномена (автореферат, с.1).

Результати дослідження Немченко Катерини Вікторівни пов'язані із планами науково-дослідних робіт Одеської національної музичної академії ім. А.В. Нежданової на 2017–2021 роки, зокрема із темою № 10 – «Теорія жанру в музикознавстві та її методичні інтенції в сучасному науковому знанні».

2. Ступінь обґрунтованості та достовірності наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Тематика дисертаційної роботи є достатньо складною, що пояснюється обраною в якості мети роботи літургійної символіки в оперній творчості (як специфічного музично-інтонаційного комплексу, пов'язаного з семантикою православного богослужіння).

Провідною ідеєю є зв'язок із концепцією перетворення (Преображення), воскресіння, християнськими таїнствами, обрядами, елементами богослужіння, з певними релігійно-етичними настановами та авторськими інтерпретаціями християнських символів.

Дисертантка демонструє комплексність підходу та підкреслює факт того, що, насамперед, літургійна символіка як цілісна семантична система в оперній творчості потребує багатоаспектного вивчення на рівні драматургії, так і конкретних проявів літургійної символіки, що об'єднані у певний богослужбово-обрядовий комплекс. Ключовим рівнем дослідження в рукописі дисертації виступає аналіз «включення до партитури опери музично-інтонаційних формул, інтонаційно усталених комплексів, які з часом набули статусу символу, певного знаку комплексного вираження богослужбового музично-інтонаційного, вербального та смислового поля» (дисертація, с 5).

Дисертантка вдало оперує знаннями в галузі історії музики, демонструє широку обізнаність та розуміння специфіки як духовної музики, зокрема такої сакральної її частини як літургія, так й оперної творчості у контексті кожної з означених історичних епох (XIX-XXI століття) та в творчості окремо взятих композиторів.

Детальне ознайомлення із дисертаційною роботою Немченко Катерини Вікторівни дає підстави вважати достатнім ступінь обґрунтованості її наукових положень. Структура дисертаційної роботи має логічно побудовану архітектуру, яка пов'язана із метою та завданнями дослідження.

3. Наукова новизна дослідження.

Ключові наукові результати, що представляють наукову цінність та визначають новизну отриманих наукових результатів, полягають у наступному:

- доповненні поняттєвого апарату, пов'язаного з явищем символу, літургійного символу. На схвальну оцінку заслуговує параграф **1.1. «Категорії «культури» та «символу» у дискурсивному колі філософських, мистецтвознавчих та музикознавчих досліджень»**, у якому провідне місце займає дефініція «символ». Другою дефініцією є «культура». І, оскільки, духовна культура – це особливий світ, створений силою людської думки, фантазії, що існує за власними законами – дисертантка розглядає й прояви перших релігійних уявлень людини, первинні архетипи, їх трансформацію.

Авторка сягає самих глибин духовної культури, наріжного її каменя – релігії через призму філософії та мистецтва.

Основним лейтмотивом параграфу (й дисертаційної роботи в цілому) є ідея про релігійність людини від зародження цивілізації, шляху еволюції базових символів й архетипів, що в перспективі закодуються в православній традиції й стануть головними її символами.

- сформульованому комплексному підході до вивчення оперних творів з точки зору виявлення в них літургійної символіки як цілісної семантичної системи, що простежується в усіх параграфах рукопису;

- виокремленні літургійної символіки в оперній музиці, як системного інтонаційно-вербального феномену, що описується в параграфі **1.2. «Формування літургійної символіки у контексті східнохристиянської канонічної традиції та її вплив на формування домінуючих тенденцій у**

російській та українській музиці» та знаходить своє широке відображення в ґрунтовному аналізі ряду опер в усіх параграфах другого розділу **«Вплив традицій православного богослужбового співу на оперне мистецтво ХІХ ст.: від канонічного тексту до його художнього прочитання»**. У цьому ж розділі знаходимо наступний з заявлених пунктів новизни, а саме – ідентифікація шляхів взаємодії східнохристиянської богослужбової традиції і російського та українського оперного мистецтва;

- у третьому розділі **«Нові форми взаємодії православної богослужбово-співацької культури та сучасного композиторського мислення у оперному мистецтві ХХ-ХХІ ст.»** вперше розкривається парадигматичне значення літургійної символіки у творчості сучасних українських композиторів (О. Козаренка, О. Щетинського, Л. Дичко).

4. Теоретична цінність та практичне значення наукових результатів.

Поглиблене вивчення східнохристиянської культурної традиції та її символіки, впливу на світське музичне мистецтво, зокрема на оперну музику, дає можливість додаткового усвідомлення прихованих смислів, що допоможе виконавцям в інтерпретації виконуваного образу, а вченому-музикознавцеві – в подальшій аналітичній та дослідницькій діяльності (автореферат, с.3).

Так, зокрема, в параграфі **2.1. «Літургійна символіка та прояви православного богослужбового канону у оперній поетиці М. Глінки»** дисертантка звертає увагу на «звернення до вічного сюжету християнського світу про Жертву Ісуса за людство» (дисертація, с. 88), з другого – на театральність оперного жанру, що дає можливість відкривати «Життя за царя» для себе по-новому, акцентуючи увагу на тих або інших семантичних елементах (рукопис с.69) і це беззаперечно має вплив на розуміння інтерпретації образу співаком-виконавцем. Аналогічних висновків дисертантка притримується й при аналізі символіки опери П. Чайковського в параграфі **2.4. «Літургійні символи у операх П. Чайковського як втілення**

авторського тлумачення провідних настанов православного богослужіння», у якому, в опері «Орлеанська діва» композитор через образ дівчини-героїні втілює ідею християнської любові, жертвності і вірності Богові.

У параграфі **2.2. «Елементи християнського богослужбово-обрядового комплексу у оперній творчості М. Лисенка»** на прикладі опери «Тарас Бульба» простежується стійка опора на традиції православної культури – образ Матері, в якому відчутні риси образу Богородиці, яка свого сина віддала на смерть заради світу, мотив пророцтва і звершення, мотив вибору християнської дороги (дисертація, с. 89).

У цьому й полягає глибоке практичне значення роботи – вона спрямована на декодування скритих символів оперного тексту, тлумаченні їх вірного розуміння, що відповідає потребам співака-виконавця в інтерпретації образу-ролі. Тому, провідні положення роботи можуть бути використані при підготовці оперних партій з проаналізованих у роботі творів.

5. Повнота викладу в опублікованих працях наукових положень, висновків і рекомендацій сформульованих у дисертації.

Основні результати дослідження викладено у 6 наукових працях, опублікованих у наукових фахових виданнях і збірниках, внесених до наукометричних баз даних України та Німеччини. Перша стаття в контексті дисертаційного дослідження була опублікована у 2009 році, згодом - у 2012, 2014, 2016, 2017 та 2019 роках. Це демонструє з якою ретельністю дисертантка підійшла до проблематики дослідження, детально, рік за роком вивчаючи обрану тему, розкриваючи її сутність, у тому числі й безпосередньо через практичну діяльність. Матеріали дослідження апробовані виступами авторки на 14 Міжнародних та Всеукраїнських конференціях.

Публікації достатньою мірою відображають зміст проведеного дослідження, відповідають чинним вимогам щодо характеру видань, їх

географії та повноти висвітлення результатів дисертаційної роботи на здобуття наукового ступеня кандидата мистецтвознавства.

6. Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертаційної роботи.

Загалом позитивно оцінюючи дисертаційну роботу, слід зазначити, що вона містить окремі положення, які, на наш погляд, носять дискусійний характер.

1. В окремих підпараграфіях (відмітимо, що в цілому в роботі їх 10) дисертантка здебільшого опирається на вже існуючі наукові спостереження в контексті даної проблематики. Звісно, власне ставлення певною мірою розкривається в аналізуванні праць та їх результатів, проте, часом не вистачає більш повного розкриття власної наукової точки зору.

2. Наступне зауваження стосується сфери застосування літургійної символіки. Протягом всього викладу матеріалу Немченко К. В. вдало оперує здобутими в тому числі й завдяки емпіричній діяльності знаннями сакральної семантики, проте, часом, пошук значно виходить за межі означеної в роботі музично-сміслової тканини оперного твору. Зокрема, у підрозділі **2.2. «Елементи християнського богослужбово - обрядового комплексу в оперній творчості М. Лисенка»** дисертантка порівнює традиції вибору кошового в Запорізькій Сечі з трикратним відреченням від посади: «що схоже з відреченням від сатани при хрещенні немовляти хрещеними» (цитата за дисертацією, с. 88) та обрядом постриження у ченці «відречення від своєї волі і підкорення її Січовій громаді (що було знаком приналежності до церкви, в даному випадку громаді)» (цитата за дисертацією, с. 88). На думку опонента, цей символізм, в першу чергу, відноситься до козацьких традицій, а в опері М. Лисенка, в конкретному випадку, йшлося про історію, а не про сакральну символіку. Тим більше, що дисертантка сама вказує це в тексті роботи: «Картина Січі, козачих зборів, виборів кошового – хіба ж я написав би їх, якби не побачив власними очима залишки славної минувшини?» (с. 84 дисертації).

3. Варто відмітити деяку складність опанування сутності тексту у зв'язку з перекладом окремих фрагментів оперних творів з мови оригіналу на українську мову. Звісно, дисертантка має повне право викладати текст державною мовою, проте варто нагадати, що загальноприйнятим є подання оперного тексту мовою оригіналу. Це пов'язано із інтернаціоналізацією оперного мистецтва. Крім того, у багатьох дисертаційних дослідженнях, присвячених різним аспектам оперного мистецтва, подання тексту оперного твору ведеться мовою оригіналу. Тож, на думку опонента, аналізуючи текст опер П. Чайковського, М. Римського-Корсакова та М. Глінки, Немченко К.В. могла наводити його в оригіналі.

3. У параграфі 1.3. «Художньо-естетичні традиції містерії у контексті розвитку оперного мистецтва XX-XXI століть» Немченко К.В. акцентує увагу на зверненні композиторів XX століття (у зв'язку з складними історично-політичними подіями) до релігійної тематики (це ж саме стосується й загалом третього розділу). Проте, виходячи з тексту другого розділу «Вплив традицій православного богослужбового співу на оперне мистецтво XIX ст.: від канонічного тексту до його художнього прочитання» звернення композиторів XIX століття представлене, переважно, особистими потребами. У зв'язку з вищезазначеним запитання:

1. Чи можна стверджувати, що звернення до літургійної символіки є однією з провідних тенденцій у російській та українській оперній музиці? Чи можна пояснити цією провідною тенденцією звернення композиторів аналізованого Вами XIX століття до релігійної тематики?

2. Як широко відомо, в українській (особливо у західноукраїнській) музиці набувають великого художнього значення не тільки східнохристиянські, а й католицькі літургійні традиції. Чи є відмінність у літургійній символіці східнохристиянської й західнохристиянської церковної традиції? Які конкретні літургійні символи стають найбільш затребуваними у оперній творчості сучасних українських композиторів?

3. Скажіть, будь ласка, окрім проаналізованих Вами оперних творів сучасних українських та російських композиторів, чи знайомі Ви з іншими творами в яких звернення до літургійної символіки стає провідною ознакою? Якщо так, то чим був обумовлений вибір проаналізованих у роботі творів?

У цілому, наявні в роботі дискусійні положення, значною мірою, характеризують творчий підхід до виявлення православної літургійної символіки в оперній творчості як специфічного музично-інтонаційного комплексу, пов'язаного з семантикою православного богослужіння.

7. Загальний висновок щодо відповідності роботи встановленим вимогам.

Підсумовуючи, доцільно зазначити, що у дисертації Немченко Катерини Вікторівни використані лише ті результати досліджень, які були отримані нею особисто. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

Поставлені автором завдання наукового дослідження вирішені, мета досягнута. Основні положення дисертації, що задекларовані здобувачем, містять елементи наукової новизни. Структура й обсяг роботи відповідають встановленим вимогам. Автореферат є ідентичним за змістом з основними положеннями дисертації та дає повну переконливу уяву про виконане дослідження. У публікаціях здобувача знайшли відображення основні положення дисертації.

Вивчення основних положень дисертації дозволяє зробити висновок, що дисертаційна робота Немченко К. В. «Літургійна символіка в оперній музиці ХІХ – ХХІ століть (на матеріалі творчості російських та українських композиторів)» є завершеним та самостійним науковим дослідженням, що відповідає вимогам Міністерства освіти і науки України, а її автор Немченко Катерина Вікторівна заслуговує на присвоєння наукового ступеня кандидата

мистецтвознавства (доктора філософії) за спеціальністю 17.00.03 - Музичне мистецтво.

Офіційний опонент:

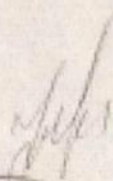
кандидат мистецтвознавства,

доцент кафедри музикознавства

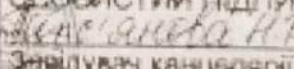
та вокально-хорового мистецтва

Уманського державного педагогічного

університету імені Павла Тичини

 Пиж'янова Н.В.

ОСОБИСТИЙ РІДПИС
 ЗАСВІДЧУЮ
Завідувач канцелярії УДП
